

ХРИСТОЦЕНТРИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦИЗМУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕКУМЕНІЧНОГО ДІАЛОГУ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Основоположна й визначальна богословсько-обрядова характеристика українського католицизму – його христоцентричність – є свідченням невіддільності цього напрямку українського християнства від христоцентричності вселенського християнства, яка складає засадничу передумову сучасного екуменічного діалогу. Ця характеристика є носієм христоцентричної ідентичності Української Католицької Церкви (УКЦ), за якою історично закріпилась офіційна назва «Українська греко-католицька церква» (УГКЦ), її вселенсько-помісного змісту, національних літургійно-обрядових засобів спасіння вірних. Вона також є виразником тісного нерозривного зв'язку УКЦ як з Христовою церквою, видимим головою якої сьогодні є наступник святого апостола Петра – Римський папа, так і зі східними католицькими і українськими православними церквами-сестрами та з історично-культурним генезисом української нації, невіддільним від становлення цієї церкви. Підтвердженням христоцентричності УКЦ є також тісна переплетеність, нерозривність її історії як спадкоємниці Київської церкви та історії українського народу, її духовно-обрядові зв'язки та взаємовпливи, єдина культурна спадщина, власна церковна мартирологія¹.

Цією характеристикою ідентичності церкви також підкреслюється божественний аспект кожної церкви – її базування на Ісусі Христі, яка є і повинна бути спільною й універсальною для всіх християн різних часів. В основі христоцентричності церкви, як універсальної засади єдності християнства і як базової, фундаментальної богословсько-еклезіологічної категорії, лежить заповіт Ісуса Христа: «Щоб усі були одно, як Ти, Отче, в Мені, а Я в Тобі, щоб і вони були в Нас об'єднані» (Ів. 17:21), бо ніхто «не може покласти іншої основи, окрім покладеної, а вона – Ісус Христос» (1 Кор. 3:11), оскільки саме Христос «...голова тіла, тобто Церкви. Він – начало, первородний з мертвих, так, щоб в усьому він мав першенство, бо сподобалося Богові, щоб уся повнота перебувала в ньому і щоб через нього примирити з собою все чи то земне, а чи ж небесне, встановивши мир кров'ю його хреста» (Кол. 1:18-20). При цьому нами розуміється еклезіологічна єдність в Христі – єдність Христової церкви, не як однотипність її частин, але як живе сопричасття, живе спілкування, як єдність в різноманітності та різноманітність в єдності, як різнотипна єдність, тобто – органічна єдність ідентичностей окремих помісних церков, котра є свідченням гармонії і Божественної церковної симфонії. Таке розмаїття зовсім не суперечить церковній єдності, а навпаки, збагачує її, надаючи їй ясних і глибоких екуменічних перспектив. А це, в свою чергу, надає екуменічному діалогу значення вагомої духовної та структурно-еклезіологічної передумови в становленні громадянського суспільства.

Яскравим еклезіологічним прикладом такої церковної єдності й розмаїття є Українська греко-католицька церква, котра, як підкреслює її Глава кардинал Любомир Гузар, знаходиться «на грані двох культур – латинської і візантійської» і має живі зв'язки з обома культурами – двома історичними реальностями, від яких вона ніколи не відрікалась, але завжди була у контакті з обома традиціями².

Підтвердженням суспільної значимості христоцентричної характеристики церкви може слугувати досвід київського християнства, якому завжди були притаманні устремління до еклезіологічної єдності в Христі, яку київські митрополити-прихильники цієї єдності, починаючи від митрополита Іларіона, переконливо обстоювали в боротьбі з візантійсько-московським цезаропапізмом і засвідчували своєю участю в численних Вселенських соборах Христової церкви, не вбачаючи в цьому жодної загрози щодо можливої

■ ??????????

¹ Див.: Кияк С.Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи: Монографія. – Івано-Франківськ, 2006.

² Див.: Блаженніший Любомир Гузар. Захід боїться Сходу, як чорт святої води // Україна молода. – 2003. – 4 квітня. – С. 5.

втрати помісно-автономного характеру Київської церкви, що, власне, і підтвердила сама її історія. При цьому Католицька церква не тільки ніколи навіть не виявляла прагнень щодо юрисдикційно-обрядових змін у Київській церкві, як цього постійно домагалась Візантія, а пізніше і Москва, але й повсякчас засвідчувала високими церковними актами і буллами своє пошанування і визнання юрисдикційно-обрядового помісного характеру Київської церкви, котрі, з іншого боку, були також підтвердженням визнання Апостольською Столицею вселенсько-католицького характеру київського християнства³.

Окрім того, еклезіологічна христоцентричність постає і важливою історичною категорією, оскільки історіософія, зокрема католицька історіософія, не віддає історію «на відкуп випадку», а розуміє історію народу чи іншої людської спільноти (наприклад, церкви) як частину загальнолюдської християнської історії спасіння людства Богом, котру, починаючи від самих початків її, пронизує обіцянка порятунку людства Богом через послання спасителя – Месії, тобто Христа (див.: Бут. 3:15). Відтак, закономірною і невіддільною від історіософського підходу є ще одна важлива історична особливість католицизму – христоцентричне тлумачення всієї людської історії, ключем, центральним пунктом і ціллю якої є Христос, в особі якого навіки об'єднана божественна і людська природа, і який віддав своє життя як викуп за людство, що поклато початок спасінню людства⁴.

Поява особи Ісуса Христа на історичній арені стала фундаментом католицької теології історії, котра досліджує місце Бога в людській історії. В Ісусі з Назарету Бог сам входить у людську історію, оскільки, як наголошує папа Іван Павло II у своїй останній праці «Пам'ять та ідентичність», «Христос належить до історії цілого людства і надає цій історії форми. Він оживляє її властивим Йому способом, на подобу євангельської закваски. Одвічно існує план перетворення, обожествлення людини і світу в Христі. І це перетворення поступово здійснюється – і в наш час також. ... Адже історію пишуть не лише люди. Разом з ними пише її й Бог»⁵. Це означає, що в історичності особи Ісуса Христа проявляється його реальна присутність, а фрагментарний, фізично відносно короткотривалий стан цієї історичності Христа, який зумовив визначальні зміни в людській історії, підкреслює з усією досконалістю суть і вагомість історіотворчого впливу Христа на людську історію⁶.

Загалом проблема христоцентричності християнства отримала глибоке висвітлення в документах II Ватиканського собору, котрі складають фундаментальну христологічну «енциклопедію» Вселенської (Католицької) церкви і, з огляду на свою триваючу значимість й актуальність, підтверджену сорокалітньою пособоровою історією, потребують сьогодні в українському релігієзнавстві та в українській теології глибшого дослідження.

Зокрема, в соборовому декреті про Східні Католицькі церкви «Східних церков» – «*Orientalium Ecclesiarum*» (§1) особливо підкреслюється христоцентричність УКЦ в контексті помісних Східних католицьких церков, котра виражена в її теології духовності, літургійних обрядах, церковному переданні та правопорядку християнського життя, що складає невід'ємну частину божественно об'явленої та неподільної спадщини цілої Церкви⁷.

В іншому документі Собору (декрет про екуменізм «Возстановлення одиності» – «*Unitatis redintegratio*» – §14 і §17) наголошується на історичній континуальності христоцентричності помісних церков Сходу, вираженій у їх вселенській (католицькій) ідентичності, що особливо яскраво проявилось на прикладі Київської церкви⁸.

Серед широкого спектру христологічних проблем католицизму, які характеризують його христоцентричність, визначальне місце посідає проблема «нового народу Божого» як уособлення, згідно з вченням II Ватиканського собору, не лише сучасного християнства, але й усього сьогоденішнього людства, а тому воно складає важливу засаду сучасного еку-

³ Кияк С. Церковно-богословські засади раннього українського католицизму (XI-XII ст.) // Українське релігієзнавство. – 2004. – № 29. – С. 48-49.

⁴ Див.: Декрет про місійну діяльність церкви «До народів послана» – «*Ad gentes*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С. 396; Догматична Конституція про Боже об'явлення «Боже Слово» – «*Dei Verbum*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 313; Догматична конституція про церкву «Світло народів» – «*Lumen Gentium*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 86.

⁵ Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть. – Львів, 2005. – С. 121, 151.

⁶ Ляхович Д. Сенс історії і Християнство // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». – Львів, 1993. – С. 85.

⁷ Декрет про Східні католицькі церкви «Східних Церков» – «*Orientalium Ecclesiarum*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 175.

⁸ Декрет про екуменізм «Возстановлення одиності» – «*Unitatis redintegratio*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 188, 190.

менічного єднання українських християн як передумови формування громадянського суспільства в Україні.

Заснований Ісусом Христом «новий народ Божий» став не лише свідченням нового союзу Бога з кожною людиною зокрема та з усім людством, союзу відкритого для його нових поколінь завдяки Голгофі, але й засвідчив безмежне милосердя Бога до всього людства⁹. Тому сьогодні всі люди, що живуть на Землі, належать до цього народу Божого, який вступив у третє тисячоліття своєї християнської історії, історії спасіння людства, невіддільної від Ісуса Христа, який є для неї «живим і дієвим світлом» і правдивим свідченням присутності в цій історії Бога¹⁰, метою якої є витворення нової гармонізованої на науці Христа екуменічної загальнолюдської спільноти – однієї з передумов становлення громадянського суспільства.

В заключному реченні вступу до душпастирської конституції II Ватиканського собору про церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «*Gaudium et spes*» (§10) узагальнено висловлено бачення собором визначального місця та ролі Ісуса Христа в сучасній церкві та в світі. В цих рядках однозначно окреслено значення Христа як джерела віри – наріжного каменя в існуванні церкви та розкрито наслідки цієї віри для людини і світу сьогодні. При цьому наголошується, що віра не є позбавлена впливів і здобутків сучасності, а навпаки – сьогодні ці здобутки роблять її ще живішою: «Собор бажає говорити із всіма, щоб вияснити їм таїнство людини та співпрацювати для знайдення розв'язки головних питань нашого часу»¹¹.

Саме тому вчення Ісуса Христа є тим вченням, згідно з наукою Католицької церкви, що з нього походять знання про правди, життєво важливі для людини, і саме в ньому вони досягають своєї вершини і реалізуються в «новому народі Божому»¹², котрий становить важливе екуменічне підґрунтя витворення громадянського суспільства.

Одним із яскравих прикладів суспільної значимості вчення Христа є його етика Нового Завіту, засади якої викладені ним у Нагірній проповіді, котрі склали моральну основу реальності «нового народу Божого», відмінної від старозавітних морально-етичних принципів своєю незаземленістю – небесною масштабністю (див.: Мф. 5: 3–48). У своїй проповіді Ісус Христос чітко окреслив принципи морального життя членів «нового народу Божого» і закликав їх до внутрішнього духовного оновлення через «звільнення тіла» (див.: Рим. 8:11; 2 Кор. 4:14) на засадах не лише старозавітної справедливості, але, найперше, на основі любові, котра «...полягає в найвищому благородстві людини. В любові є наш максимум, котрий дуже далекий від корисливої чи споживацької позиції»¹³. Ця любов є досконало реалізована в Христовій церкві, яка вже майже дві тисячі років людської історії є носієм найширших можливостей витворення досконалої людської спільноти. Відтак Христове Євангеліє «стало в історії людства, навіть у тій земській, – основою свободи й поступу, та є повсякчасною закваскою братерства, одности і миру. Тому не без причини віруючі прославляють Христа як Спасителя і надію народів» – наголошує декрет II Ватиканського собору про місійну діяльність церкви¹⁴. У цих словах декрету відображено не лише католицьке розуміння таємниці містерії людини і «нового народу Божого», але найперше підкреслено христоцентричність останнього, який існує власне завдяки світлу об'явлення Ісуса Христа, котре слугує джерелом духовного відродження і гармонізації суспільства¹⁵.

Саме в контексті соборової категорії «нового народу Божого» проблема становлення громадянського суспільства в Україні і місця в ньому релігії набула сьогодні у вітчизняній філософській, богословській, релігієзнавчій та політологічній науках особливої актуальності, оскільки глибоке дослідження цієї проблеми сприяє висвітленню не лише її об'єктивного сучасного розуміння й аналізу в контексті демократизації українського суспільства, але й значення релігій, зокрема християнства, в сучасному українському

⁹ Johannes Paul II. Enzyklika «*Dives misericordia*» (30.11.1980). – Bonn, 1980. – С. 2–7.

¹⁰ Johannes Paul II. Apostolisches Schreiben «*Tertio millennio adveniente*» (10.11.1994). – Bonn, 1994. – С. 3.

¹¹ Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «*Gaudium et spes*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 509; див.: Догматична конституція про церкву «Світло народів» – «*Lumen Gentium*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 75.

¹² Kung H. Die Kirche. – Freiburg, 1967. – Bd.1. – С. 119.

¹³ Войтило К. (Папа Йоанн Павел II). Основы этики // Вопросы философии. – 1991. – № 1. – С. 32.

¹⁴ Декрет про служіння і життя пресвітерів «Пресвітерського чину» – «*Presbyterorum ordinis*» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 405.

¹⁵ Johannes Paul II. Enzyklika «*Redemptor hominis*» (04.03.1979). – Bonn, 1979. – С. 44.

суспільному житті. Розгляд останнього аспекту досліджень у контексті сучасного аджорнаменту є невіддільним від витворення історично об'єктивної картини церковно-богословської ідентичності провідних християнських церков та їх ролі у формуванні сьогоdnішнього громадянського суспільства в Україні як поліконфесійного утворення з чітко визначеними домінантами – православною, греко-католицькою та протестантською¹⁶, котрі об'єднують їхню христоцентричність.

Тому вивчення історичних коренів та генезису суспільного вчення цих конфесій, зокрема українського католицизму, особливо його складової частини – проблеми становлення громадянського суспільства – набуло особливої актуальності у зв'язку з розбудовою незалежної Української держави та становленням українських церков. Досліджувана проблема має також чітку екуменічну актуальність у контексті сучасних міжцерковних і суспільно-політичних відносин в Україні. Саме етноконфесійна специфіка цих відносин надає їм особливого духовно-емоційного забарвлення, збагачуючи сьогоdnішній український суспільний процес колосальним історичним досвідом, усталеною віками християнською традицією¹⁷.

Нині особливо важливим є аналіз богословсько-історичних коренів, процесу становлення та сучасного бачення проблеми громадянського суспільства у суспільному вченні українського католицизму. Дослідження цієї проблеми є актуальним і з позицій витворення об'єктивної картини ідентичності та суспільної ролі УКЦ як однієї із традиційних українських християнських церков, з одного боку, а з другого – як органічної складової Вселенської церкви, котра сорок років тому на II Ватиканському соборі зініціювала «аджорнаменту» як гармонізацію ставлення церкви до суспільних проблем людства. Рішення цього собору перенесли Католицьку церкву в епіцентр сучасних суспільних проблем, якими вона не лише переймається, але й багато з них успішно розв'язує, що принесло їй авторитет в усьому світі.¹⁸ При цьому церква зберігає відокремленість від держави, однак остання, яка на сьогодні є світським утворенням, покликана, згідно з висновками II Ватиканського собору, дотримуватися разом із церквою взаємної автономії та здорової співпраці на службі людині¹⁹. Саме завдяки незалежності Української держави від церкви і церкви від держави забезпечується світський характер останньої, котрий якраз і уможливиле реальний демократизм українського суспільства, релігійний плюралізм і дотримання свобод і прав громадян. Це також визначає спрямування державної політики щодо церковних організацій на підтримку розвитку ними власної інституційної інфраструктури, мінімізує їх залежність від закордонних центрів, дозволяє залучати їх до співпраці з українською діаспорою та запобігає перетворенню їх як конфесійного чинника на знаряддя етнічного й територіального сепаратизму²⁰. Відтак, світськість української держави, – наголошують А. Колодний та Л. Филипович, – є дійсно демократичною, бо не вимагає відсутності віри у державного службовця, але передбачає невикористання ним своїх релігійних уподобань на державній службі, що аж ніяк не перешкоджає реалізації в Україні духовного «християнського ренесансу» українським католицизмом і українським православ'ям²¹.

Загалом, процес «аджорнаменту» виявив та закріпив універсальні цінності української культури, значною мірою базовані на цінностях Євангелія, а церква стала об'єднуючим, консолідуючим фактором витворення на євангельських засадах національної спільноти та розвитку українського суспільства²². Тим самим вже раннє українське християнство від

¹⁶ Бондаренко В.Д. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку // Релігійна свобода. Науковий щорічник. – К., 2004. – № 8. – С. 8.

¹⁷ Бондаренко В.Д. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку // Релігійна свобода. Науковий щорічник. – К., 2004. – № 8. – С. 8.

¹⁸ Див.: Яроцький П. Дискурс аджорнаменту: від сотеріологічного ексклюзиву до інкультурації // Віра і розум – двоє крил людського духу. – К., 2001. – С. 204-215.

¹⁹ Див.: Бадджо А.-М. Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія // Соціальна доктрина Церкви. – Львів, 1998. – С. 61; Маринович М. Українська ідея і християнство або Коли гарцюють кольорові коні Апокаліпсису. – К., 2003. – С. 236.

²⁰ Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «Gaudium et spes» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – С. 502.

²¹ Див.: Бондаренко В. Основні пріоритети державної політики щодо релігії та церкви // Історія релігій в Україні: У 10 т. – Київ – Дрогобич: Коло, 2003. – Т. 10: Релігія і церква років незалежності України. – С. 400.

²² Колодний А., Филипович Л. Християнські церкви України перед викликом світського суспільства // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія, Філософія: Зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 14. – С. 211-214.

самих початків духовно солідаризувалось із християнською Європою, для якої Євангеліє, як наголошує папа Іван Павло II в Апостольському посланні «Ecclesia in Europa», і до сьогодні залишається джерелом надії як в особистому, так і церковно-державному житті²³. Саме завдяки новій євангелізації класичне католицьке суспільне вчення змогло сьогодні суттєво розширити діапазон досліджуваних проблем, включивши в нього аналіз питань гармонійного співіснування особи і суспільства на євангельських і морально-етичних засадах з позицій дотримання прав і духовних свобод особи, а також аналіз підходів до проблем побудови громадянського суспільства із врахуванням його релігійних реалій, зокрема справедливості²⁴.

Саме справедливий порядок у суспільстві й державі є, як наголошує папа Бенедикт XVI в енцикліці «Deus caritas est» – «Бог є любов», центральним завданням політики, оскільки держава, котра декларує себе справедливою, не може руйнувати релігії, але мусять гарантувати її свободу і спокійний розвиток для різноманітних релігій. Церква ж як суспільне «вираження християнської віри має свою незалежність і на основі віри живе у формі спільноти, яку держава повинна респектувати. Обидві сфери є розділеними, але завше залишаються у взаємній відповідальності» за долю людини²⁵. Відтак, церкви і держава в Україні у виконанні своїх завдань повинні діяти як партнери, не допускаючи взаємної залежності, оскільки для держави є особливо цінним столітній досвід церкви у збереженні родини та в розвитку освіти як важливих громадянських чинників поступу українського суспільства²⁶.

Досвід українського католицизму є цінним в контексті побудови громадянського суспільства в Україні найперше тим, що в ньому реалізований засадничий принцип католицького суспільного вчення про владу – принцип виконання влади як її служіння народів й поваги головних прав людини. В основу цього принципу, згідно з сучасним католицьким суспільним вченням, повинна бути покладена справедлива ієрархія суспільних вартостей і мудре виконання владою «розподільчої справедливості»²⁷, дотримання морального характеру демократії, який визначається моральним законом – тривким фундаментом і вагомою гарантією справедливого й мирного співжиття людей та запобігання корупції²⁸, реалізація принципу «допомоговості», «субсидіарності», який покликаний протистояти сліпому колективізму й тоталітаризму і окреслює межі втручання держави та гармонізує відносини між особою і суспільством на засадах християнської – євангельської – справедливості й любові – «найбільшої суспільної заповіді»²⁹.

Загалом, ці суспільно значимі духовно-моральні христоцентричні принципи суспільної позиції УКЦ складають вагому основу її єкуменічного діалогу з іншими християнськими церквами й нехристиянськими спільнотами в Україні, що є невід'ємною складовою розбудови громадянського суспільства «за горизонталлю» й демократії. Остання виявляється в дотриманні церквами міжконфесійної христоцентричної толерантності, у щирому прагненні кожної релігійної громади до суспільної єдності, що є також і важливим чинником у гармонізації релігійної сфери сучасного суспільства та становлення його громадянського наповнення.

²³ Кульчицький Б., Кульчицький Я. Християнство у системі орієнтирів соціальної активності людини // Київська Церква. – 2000. – № 5(11). – С. 111.

²⁴ Papst Johannes Paul II. Nachsynodales Apostolisches Schreiben «Ecclesia in Europa». – Vatikanstadt: Libreria editrice Vaticana, 2003. – С. 38-40.

²⁵ Див.: Клеман О. Віра і влада // Соціальна доктрина Церкви. – Львів, 1998. – С. 104.

²⁶ Benedykt XVI. Encyklika «Deus caritas est» do biskupow, presbiterow i diakonow do osob konsekrowanych i wszystkich wiernych swieckich o milosci chrzescijanskiej. – Warszawa, 2006. – С. 35-36; Див.: Яроцький П. Відношення українських церков і релігійних організацій до розбудови громадянського суспільства // Релігійна свобода. Науковий щорічник. – 2006. – № 10. – С. 115-116.

²⁷ Див.: Звернення Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних щодо результатів Третьої сесії Патріаршого Собору УГКЦ, що відбулася у червні – липні 2002 року // Документи єпархіальних соборів Української Греко-Католицької Церкви (2001-2002). – Львів, 2003. – Т. 1. – С. 9-10.

²⁸ Катехизм Католицької Церкви. – Львів, 2002. – С. 514.

²⁹ Див.: Енцикліка «Evangelium vitae» Святішого Отця Йоана Павла II. (25.03.95). – Рим, 1995. – С. 102-104.

³⁰ Катехизм Католицької Церкви. – С. 442.